

6 CONCLUSIONS

Tal com hem pogut veure al llarg d'aquest treball, les biblioteques públiques sorgiren a Catalunya l'any 1915 de la mà de la Mancomunitat, òrgan de govern de les quatre diputacions provincials, dins d'un context polític de desig d'autogovern i d'aspiracions nacionalistes.

El pla de biblioteques de la Mancomunitat fou, al nostre entendre, un sistema de biblioteques innovador, articulat arreu del territori, i que va implantar-se de manera eficaç i permanent, gràcies a la preparació, capacitat de treball i entusiasme dels responsables i del personal. La creació d'aquestes biblioteques va suposar, no només la consecució d'un ambiciós projecte educatiu i cultural, sinó també l'establiment d'un model bibliotecari, únic en aquell temps a Espanya, que potser no ha estat prou valorat. El recorregut que hem fet a través d'aquests vuit anys de vida de les biblioteques, des de la inauguració de les primeres a l'any 1918 fins a la liquidació de la Mancomunitat el 1925, ens ha permès identificar els trets innovadors i significatius d'aquest projecte que desenvolupà una biblioteca moderna, dotada dels instruments tècnics necessaris per a una bona organització, i sobretot, una biblioteca dinàmica i oberta, dotada d'espais, fons i serveis per a tota mena de públics.

Les respostes a les preguntes que ens formulàvem en la presentació dels objectius ens han de permetre entendre els factors de creació i implantació d'aquestes biblioteques i del seu èxit.

- *Quins factors intervingueren en la gestació i implantació de les BP? Com es dugué a terme la seva creació? Quina funció tenien aquestes biblioteques?*

En primer lloc, hem d'entendre que la creació de BP respon a un doble intent de modernitzar el país i, a la vegada, d'augmentar el nivell cultural i d'instrucció de la població. Les biblioteques eren una peça més en la

construcció d'un país culte i modern, que s'emmirallava en els països veïns estrangers, i que comptava amb una classe política i dirigent que desitjava situar Catalunya a un nivell europeu de serveis. Les biblioteques públiques que impulsa la Mancomunitat, tot i adreçades fonamentalment a les classes treballadores igual que les *free public libraries* de Gran Bretanya i Estats Units, no pretenen ser prioritàriament un instrument de reforma social sinó que volen elevar el nivell cultural del país per mitjà de la lectura.

A Catalunya, on la situació social i cultural durant el segle XIX és comparable a la resta d'Espanya i les condicions pressupostàries no són pas millors, s'aconseguirà en el primer terç del segle XX crear i desenvolupar les biblioteques populars gràcies a determinats factors que ajuden l'èxit de la implantació, el principal dels quals és la força del moviment nacionalista que la Mancomunitat sap capitalitzar en pro dels seus interessos; uns altres, no menys importants, foren la personalitat política de Prat de la Riba, els dots de lideratge d'Ors i la capacitat d'organització de Rubió. Les biblioteques són un instrument educatiu i social que se sumen al projecte polític de la Mancomunitat: situades en un context de reivindicació cultural i nacionalista, ajuden a plasmar les aspiracions d'autogovern i prenen immediatament un significat polític: com hem vist en parlar de les inauguracions, cada biblioteca que fa la Mancomunitat és un acte d'afirmació nacional en defensa dels valors catalanistes.

Les biblioteques impulsades per la Mancomunitat eviten el centralisme barceloní i es distribueixen entre totes les quatre províncies catalanes. Seguint el model nord-americà, les biblioteques es funden per iniciativa del municipi, que cedirà el terreny i es farà càrrec de les despeses de manteniment; en principi, d'aquesta manera, es garanteix un cert equilibri territorial encara que de manera aleatòria. A diferència de les biblioteques estrangeres, que viuen dels impostos directes, les biblioteques catalanes són mantingudes exclusivament amb el suport econòmic de la Mancomunitat; d'aquesta manera

s'assegura el servei de biblioteca en les poblacions petites que, segurament, no disposarien de prou capacitat econòmica per mantenir-la.

La Mancomunitat es constitueix el 1914 i l'any següent s'aprova el Projecte per a la implantació de les BP i la creació de l'Escola de Bibliotecàries. Tres anys després, amb les primeres professionals formades a l'Escola, s'inauguren les primeres quatre biblioteques i, fins a la Dictadura de Primo de Rivera, el 1923, se'n posen en marxa quatre més. El 1925 desapareix de manera definitiva la Mancomunitat, però els serveis que ha creat, l'obra de cultura i educació que ha implantat en els seus pocs anys de govern, es mantindran amb prou força i empremta per ser repeses amb el nou període autonòmic de la República. En el cas de les biblioteques, la Generalitat republicana serà l'etapa de consolidació i expansió del sistema: en acabar la Guerra Civil el sistema de les biblioteques públiques catalanes comptarà amb vint-i-una biblioteques populars, amb més de cent mil llibres i més de tres cents mils lectors.

- *Quin paper hi tingueren Eugeni d'Ors i Jordi Rubió? Quina fou la seva aportació en les BP?*

En segon lloc, hem de tenir en compte que el factor humà tingué un paper determinant en el desenvolupament i implantació d'aquestes biblioteques. La convicció de Prat de la Riba que permeté Ors actuar amb total llibertat en l'inici del Projecte; la fascinació que Ors creà al seu entorn i que captivà alumnes i polítics per participar en una causa comuna en pro de la cultura i del país; i la preparació professional de Rubió que amplià el bon treball que ja feia a la Biblioteca de Catalunya a la resta de les BP, s'han de considerar elements essencials del bon resultat del Projecte.

Es probable que el Projecte no hagués aconseguit l'èxit i la implantació que va tenir si no hi hagués hagut el relleu d'Ors en la direcció de les biblioteques. Els primers anys d'Ors resulten imprescindibles per contagiar l'entusiasme, per fer les coses amb gran volada, de cara a l'opinió pública; imaginem el cop

d'efecte que suposen cinc biblioteques inaugurades en menys de sis mesos, totes de nova planta i a només tres anys de la concessió. Aquesta política d'aparador, eficaç per convèncer els ciutadans de la bondat de les biblioteques, va en detriment de qüestions d'administració i de planificació dels serveis considerades, segurament, secundàries per Ors. Cinc biblioteques simultànies amb edificis propis projecten la imatge forta i propagandística que convé a la Mancomunitat; l'organització i administració d'aquests serveis queda en mans de les bibliotecàries degudament formades a l'Escola. Per a Ors, defensor d'un paper absolutament dirigista de les biblioteques, aquestes són un instrument de cultura que ha de premetre treure el poble de la seva ignorància. I per aconseguir amb aquesta finalitat disposa d'un personal especialment format i preparat i d'uns fons escollits. Ors s'ocupa de triar els fons, dels edificis, de la projecció pública d'aquestes biblioteques, però no d'organitzar-les, de donar-los uns instruments ni unes pautes de treball per a un correcte funcionament. L'organització d'aquestes biblioteques queda en mans del personal.

A l'any 1920, la dimissió d'Ors comporta el nomenament de Jordi Rubió com a director de les BP. Amb ell s'assenten les bases tècniques, necessàries per bastir un sistema modern de biblioteques que perdurarà més enllà dels seus creadors. Des de la perspectiva de la distància podem aventurar que la desaparició d'Ors potser no fou bona per a la intel·lectualitat catalana, però la incorporació de Rubió sí que ho fou per a les biblioteques. Rubió enfoca el treball des d'un altre punt de mira: tot i compartir en part l'objectiu de "formar persones cultes", dóna a la biblioteca un to més democràtic, la posa al servei de tothom –el préstec no es posa en marxa fins a l'època de Rubió, per exemple– i organitza el seu funcionament. Per ell, la biblioteca és un servei obert a tothom que ha de funcionar seguint unes normes estàndards de treball. El paper de Rubió serà menys lluït, més en la reraguarda – només cal veure que no té cap presència en les inauguracions– i atent a la vida quotidiana de les biblioteques. La seva feina és adaptar les tècniques, crear

una central de suport a la gestió i bastir un sistema unificant els criteris de funcionament.

- *Quins models se seguiren per a la implantació de les BP? Quins foren els elements per crear unes biblioteques modernes?*

Les biblioteques creades per la Mancomunitat, dirigides per Ors i Rubió, prenen com a model les biblioteques estrangeres que ells coneixen a través de la seva experiència i de la seva formació. Aquest fou un altre factor que propicià els bons resultats del Projecte d'implantació de biblioteques populars.

En la creació de les BP es va voler i es va saber adaptar els trets essencials de les biblioteques públiques anglosaxones. Resumim aquells elements que les caracteritzaven en les diferents facetes:

- en la gestió: aquestes biblioteques eren gratuïtes ja que se sostenien amb diners públics, treballaven independents d'una central tècnica però coordinades dins del municipi, i, a més del personal, comptaven amb comissions assessores externes;
- en l'organització: les biblioteques havien adoptat sistemes i instruments per ajudar els usuaris a utilitzar les biblioteques: la classificació decimal que permetia l'accés lliure als prestatges i el catàleg de matèries que facilitava la recuperació temàtica dels llibres;
- en els fons: comptaven amb nombrosos llibres per lectura i consulta, així com subscripcions de revistes i diaris que els permetien oferir les informacions actuals;
- en els serveis: oferien una ampla diversitat de serveis (préstec en totes les modalitats possibles, reserva, referència) a tots els públics i adaptats a diferents col·lectius (serveis a les escoles, bibliobusos per a les poblacions rurals);
- en els edificis: eren espais confortables, dissenyats per a usos i públics diferents (sala lectura de premsa actual, sala de treball o de consulta per als estudiosos, sala infantil, sala d'activitats culturals).

Les nostres biblioteques segueixen, en part, aquest model i l'adapten a les seves possibilitats. La gratuïtat, el compromís econòmic dels ajuntaments, la creació de patronats, el servei de préstec, el lliure accés als prestatges, l'espai atractiu, la sala infantil són característiques similars de les biblioteques catalanes. En canvi, en altres aspectes, ja sigui per qüestions pressupostàries o per plantejament, les nostres biblioteques es diferencien de les angleses i americanes. Les nostres biblioteques són molt més centralistes i adapten el model municipal anglès –una biblioteca central i unes sucursals- a tota Catalunya –una Central tècnica i unes biblioteques a cada municipi-, amplien molt més tard els seus serveis a les escoles o a les poblacions rurals, els serveis de referència tenen poca importància, disposen de molta menys oferta de lectura i consulta, i com una diferència essencial, compten amb un personal preparat específicament. El conjunt de recursos i serveis que s'adopten a les biblioteques són les claus del seu èxit.

- *Com funcionaven aquestes biblioteques? Quines foren les claus del seu èxit?*

L'èxit de les biblioteques populars en els anys de la seva creació i la seva consolidació al llarg del període que estudiem són deguts al resultat òptim de diferents components inherents a la tasca bibliotecària:

La professionalitat i dedicació del personal bibliotecari

El personal fou un element essencial per a l'èxit de les biblioteques populars. No només es comptà amb un personal preparat (formació de base prèvia, coneixement de llengües estrangeres) sinó que, a més, s'aconseguí una dedicació entusiasta a la feina i un sentiment de pertànyer a un cos comú que havia de complir amb un deure. Les relacions entre l'Escola i les BP foren de dependència total: si les biblioteques aplicaren ja des dels seus inicis uns sistemes estàndards i homogenis fou gràcies a la formació unitària que rebien i que l'accés a la professió es feia només des de l'Escola.

Les bibliotecàries eren unes esforçades treballadores, lliurades a la causa de regenerar el país, imbuïdes d'un esperit missioner que els havia inculcat Ors en la seva època de professor. Gràcies a elles, que havien de viure a despesa i cobrar un sou escàs, que estaven soles a la feina i sense gaires hores per al seu esbarjo, que tenien poques o nul·les ocasions de compartir neguits intel·lectuals, que treballaven en condicions dures de fred i allunyades del nucli urbà, que s'havien d'ocupar del edifici i les instal·lacions com si fos casa seva, gràcies a elles les biblioteques obtingueren tans bons resultats.

Amb un personal format homogèniament, una política de contractació exclusiva i un suport tècnic centralitzat, el pla de BP s'assentava i avançava de manera segura. El fet que se servissin dels mateixos instruments i tinguessin els mateixos sistemes de treball ajudava encara més a consolidar la idea que formaven part d'un projecte comú que treballava amb unes mateixes finalitats socials, culturals i educatives.

Instal·lacions pròpies i singulars

Els edificis de les biblioteques eren tan importants com el servei mateix. En l'exigència de construir edificis propis, que fossin identificats com a biblioteca, que disposessin d'unes instal·lacions confortables i funcionals, rau part de l'èxit del pla. Els edificis estaven ben concebuts pel que feia a la distribució de sales, l'ocupació dels espais, la decoració i ambientació; tot i així, com que resultaven una despesa important per a una Mancomunitat amb pocs recursos, hagueren de ser petits i contruïts amb poca qualitat. Els edificis de les biblioteques no podien ser espectaculars ni ampulosos; amb tot, aconseguien atreure per l'elegància i l'aspecte noble que els donava un aire clàssic, una imatge que perdurà al llarg dels anys i les identificà.

Rubió, que en un primer moment, per tal d'estalviar diners de les obres i invertir-los en l'adquisició de llibres, era partidari d'ubicar les biblioteques en qualsevol espai o edifici suficient i adequat, com feien moltes de les

biblioteques angleses abans de l'ajuda filantròpica de Carnegie, reconeixerà posteriorment el prestigi que l'edifici atorga a la biblioteca.

Els edificis nous i atractius eren un reclam per a la gent i ajudaven a refermar el canvi de concepte del que era una biblioteca: a una nova idea de la biblioteca corresponia una nova cara de l'edifici. L'edifici de la biblioteca resultava un element emblemàtic i imprescindible en la transformació que es volia emprendre.

Fons triats i suficients

Les biblioteques es creen per ser usades i el seu funcionament ha de permetre que la gent les utilitzi amb facilitat. Per garantir aquest ús, un element essencial és el fons: els llibres han de ser variats i suficients per interessar el públic. La selecció de fons serà, tant en els inicis d'Ors com en l'època Rubió, una qüestió fonamental per garantir l'èxit de les biblioteques i la seva funció social. En el període d'Ors, la tria de títols entre els quals s'hi compten abundants obres en francès, respon a un criteri molt personal: les biblioteques del seu període tenen un nombre molt desigual de volums i els fons de les biblioteques difereixen en temàtiques i llengües. Rubió regula les adquisicions, procura una tria més equilibrada en la qual incorpora llibres infantils, i augmenta les obres de referència i de consulta. Tot i així, comparteix amb el seu predecessor la mateixa visió regeneracionista de la biblioteca: el fons ha de ser triat perquè és un instrument educatiu que ha de servir per elevar el nivell cultural de la població.

I perquè les biblioteques siguin accessibles als usuaris i aquests facin ús del seus fons, s'adopten els sistemes d'organització assajats per les biblioteques estrangeres, com la classificació decimal o els catàlegs en fitxes intercalades, instruments que s'havien demostrat eficaços i comprensibles. Amb tot, i malgrat els bons resultats del servei, Rubió es mostra sovint preocupat per la manca de fons que considera insuficient per donar un bon servei i per fomentar

la lectura. Per pal·liar aquesta deficiència, se servirà dels excedents de la Biblioteca de Catalunya: distribuirà a les biblioteques els llibres que aquesta té duplicats i amb les novel·les organitzarà lots circulants de préstec.

Serveis i activitats adaptats als usuaris

Les biblioteques han de posar els seus fons a disposició dels usuaris per mitjà d'uns horaris i uns serveis adequats. Els horaris de les biblioteques són amplis, cobreixen les diferents franges del dia, i s'adapten a les diverses condicions dels usuaris, ja siguin els nens, les mestresses de casa, els pagesos o els obrers de les fàbriques. A les possibilitats d'usar la biblioteca, s'hi afegeix, tan bon punt Rubió es fa càrrec de la Direcció, el servei de préstec considerat indispensable per fomentar la lectura, que s'oferirà gratuïtament i sense restriccions. Així mateix, el servei d'informació propi d'una biblioteca, s'amplia amb la Col·lecció Local, que per mitjà dels fons i altres recursos, recull i proporciona informació sobre la localitat.

D'altra banda, les biblioteques, per tal de donar-se a conèixer i d'augmentar el seu ús, organitzen tot tipus d'activitats formatives i culturals, que difonen amb tècniques de màrqueting: s'inicia l'elaboració de les guies de lectura per promoure la consulta i lectura del fons, s'imparteixen cursos i conferències destinats a tots els públics, i es publiquen anuncis a la premsa.

En resum, les biblioteques de la Mancomunitat, des dels seus inicis, es conceben com un centre social, cultural i formatiu, en importància similar a l'ensenyament, i per a les quals no s'hi estalvien recursos humans ni econòmics. L'èxit de l'empresa, però, cal vincular-lo a una meticulosa planificació, a una direcció capacitada i a un personal degudament preparat. Aquesta sortosa i encertada concentració d'elements favorables comporta que l'establiment dels serveis bibliotecaris en el període de 1918 a 1925 resulti eficaç i modèlic fins al punt que, malgrat els canvis polítics soferts en tots els anys d'aleshores ençà, el sistema de biblioteques actual n'hagi mantingut

bona part de les seves essències.

Per tancar aquest treball recollim les paraules exultants i satisfetes de Rubió un cop instaurada la Generalitat republicana que han estat del tot premonitòries:

Anys a venir les biblioteques ja no seran un privilegi afortunat que algunes poblacions ostenten en el mapa cultural de Catalunya, sinó que una xarxa espessa d'elles en multiplicarà l'eficiència. Llur vitalitat serà encomanadissa; cada una assolirà una caracterització pròpia i original, tots els estaments de les poblacions sabran servir-se'n, i allò que de bon principi pogué semblar un luxe propi d'un estat de cultura hipotètica, serà tingut com una necessitat normal... I no faltarà, temps a venir, qui faci l'elogi d'allò que no és cap secret per als qui, per amor, o per deure i amor alhora, segueixen avui de prop la vida de les biblioteques nostres: la fidelitat vocacional del personal que en té cura.⁵²⁷

⁵²⁷ *Anuari...* (1930), p. 7.